didaskalia
gazeta teatralna

Z numeru: **Didaskalia 179**
Data wydania: luty 2024
Źródło: https://didaskalia.pl/pl/artykul/noty-o-ksiazkach-17

/ TEATR W KSIĄŻKACH

Noty o książkach

Józef Kelera, *Krótka historia teatru w Europie*, tom drugi, pod redakcją Janusza Deglera, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytut im. Jerzego Grotowskiego, Wrocław 2023

Krótka historia teatru w Europie Józefa Kelery to świetna propozycja nie tylko dla miłośników teatru. Autor przedstawia najważniejsze zagadnienia ze świata teatru europejskiego od czasów Wielkiej Reformy aż po lata dziewięćdziesiąte XX wieku. Przejrzysta i dobrze zorganizowana książka zachęca do czytania ze strony na stronę. Rozdziały są klarowne, opatrzone hasłami na marginesach, dzięki czemu łatwiej coś znaleźć lub po prostu poruszać się po tekście. Książka podzielona jest na szesnaście rozdziałów. Pierwszy, zatytułowany *W stronę prawdy*, pozwala nam się zorientować, w jakim momencie historii teatru zakończył się tom poprzedni (wydany w 2018

roku) oraz jakie różnice dzielą teatr gwiazdorski od następującej po nim reformy. Kolejny rozdział, *W stronę „końca wieku”*, zapoznaje nas z pojęciami takimi jak naturalizm i symbolizm w teatrze, a także z historią pierwszych kabaretów w Europie. Rozdział trzeci opowiada o reformach architektury teatralnej, twórcach takich jak Adolphe Appia, Edward Gordon Craig i Georg Fuchs. Dowiedzieć się też można, czym była gimnastyka rytmiczna Émile’a Jaques-Dalcroze’a. *W stronę MChAT-u* przybliża historię aktora Michaiła Szczepkina, poglądy i działalność Konstantego Stanisławskiego i Władimira Niemirowicza-Danczenki, specyfikę rosyjskiej szkoły dramatycznej, twórczość Antoniego Czechowa, działalność i przemiany MChAT-u. W rozdziale *Awangarda rosyjska* zapoznajemy się z twórczością Wsiewołoda Meyerholda, Jewgienija Wachtangowa, Aleksandra Tairowa i Nikołaja Jewreinowa. Rozdział *Reforma niemiecka* zapoznaje nas z Maxem Reinhardtem i Erwinem Piscatorem. *Okolice teatru* pozwalają dowiedzieć się więcej o futurystach i dadaistach, a także Cabaret Voltaire i Bauhausie. *Reforma francuska* to Jacques Copeau, Sergiusz Diagilew i Balety Rosyjskie. Kelera pisze o paryskim Teatrze Sztuk, Operze Paryskiej, Vieux-Colombier, Kartelu Czterech, Louisie Jouvecie, Jeanie Giraudoux oraz Antoninie Artaudzie i teatrze okrucieństwa. W rozdziale *Pół wieku w Polsce* opowiada o przemianach teatru w Polsce. Zapoznajemy się z teatrem krakowskim, z przełomową dyrekcją Tadeusza Pawlikowskiego, a później Józefa Kotarbińskiego, z twórczością Stanisława Wyspiańskiego. Kraków to również kabaret Zielony Balonik. Potem autor omawia teatr we Lwowie, w którym również dyrektoruje Pawlikowski. Przenosimy się do Warszawy, gdzie teatr mierzy się z represjami carskimi. W tym czasie zaistnieli Aleksander Zelwerowicz oraz Arnold Szyfman. Na następnych stronach rozdziału: Juliusz Osterwa, Mieczysław Limanowski i Reduta, Stefan Jaracz, Leon Schiller i teatr monumentalny, Andrzej Pronaszko i jego scenografie, Antoni Słonimski

jako recenzent teatralny, a także Stanisław Ignacy Witkiewicz. Rozdział *Teatr czasu wojny* zapoznaje nas z działalnością Tajnej Rady Teatralnej i PIST-u, teatrami wojskowymi i jenieckimi, Teatrem Rapsodycznym, Podziemnym Teatrem Niezależnym. *Dwadzieścia lat po wojnie (1945-1965)* to panorama teatru w powojennej Europie. Francuski teatr to Louis Jouvet, Jean-Louis Barrault i Madeleine Renaud, Jean Vilar, Gérard Philipe. Niemiecki – Bertolt Brecht. Następnie teatr absurdu, Samuel Beckett i Eugène Ionesco. W rozdziale *W Polsce dwadzieścia lat po wojnie (1945-1965)* autor opowiada o sytuacji politycznej kraju i powojennym głodzie teatru, potem o wpływie socrealizmu na teatr. Pisze o Leonie Schillerze, Edmundzie Wiercińskim, Iwo Gallu, Wilamie Horzycy, Kazimierzu Dejmku. O najważniejszych scenach tego czasu i ludziach je prowadzących: Teatrze Dramatycznym i Konstantym Puzynie, Ludwiku René, Janie Kosińskim i Janie Świderskim; Teatrze Współczesnym i Erwinie Axerze; nowohuckim Teatrze Ludowym i Krystynie Skuszance i Jerzym Krasowskim. Pojawia się Teatr Osobny Mirona Białoszewskiego oraz teatry studenckie: Studencki Teatr Satyryków, Bim-Bom, Piwnica pod Baranami, Stodoła, Pstrąg, Kalambur. Tu też wspomniany zostaje Teatr Narodowy w Warszawie, Stary Teatr z Konradem Swinarskim, Jerzy Grotowski w Opolu, Henryk Tomaszewski i Teatr Pantomimy, Tadeusz Kantor i Włodzimierz Herman. *Sezon kontrkultury* to krótki rozdział o szukaniu wolności i inspiracjach ze świata w teatrze. Rozdział *Lekcje mistrzowskie* zapoznaje nas z wybitnymi twórcami – Giorgiem Strehlerem, Ingmarem Bergmanem, Peterem Brookiem. W rozdziale *Świetność polskiego teatru* Kelera pisze o Starym Teatrze w Krakowie za dyrekcji Zygmunta Hübnera, spektaklach Konrada Swinarskiego i Jerzego Jarockiego. Dłuższe fragmenty poświęcone zostały twórczości Jerzego Grotowskiego, Tadeusza Kantora i Henryka Tomaszewskiego, a także sprawie *Dziadów* w reżyserii Kazimierza Dejmka w

Teatrze Narodowym Warszawie. Potem powracamy do Starego Teatru i Andrzeja Wajdy w roli reżysera teatralnego. Następnie mowa o Jerzym Grzegorzewskim, Józefie Szajnie, Adamie Hanuszkiewiczu. Rozdział *Koniec tysiąclecia* zapoznaje nas z sytuacją polityczną w Polsce i teatrem lat osiemdziesiątych, twórczością Jerzego Grzegorzewskiego, Krystiana Lupy i Włodzimierza Staniewskiego. Książka wzbogacona jest wieloma zdjęciami i szkicami, co jest naprawdę pomocne w poznawaniu historii teatru, który przecież mocno opiera się na zmyśle wzroku. Autor przeprowadza nas przez tę część historii teatru jak profesor zaangażowany w nauczanie swojego przedmiotu – aby student z kilku zdań dowiedział się jak najwięcej. Język nie jest czysto naukowy, Kelera nie stroni również od własnych komentarzy, dzięki czemu książka jest jak ciekawy wykład, który zachęca do dalszego zgłębiania tematu. Lektura obowiązkowa dla wszystkich, którzy rozpoczynają przygodę z teatrem, ale też dla tych, którzy potrzebują powtórki. Może przed egzaminem…

Julia Tokarczyk

Wojciech Browarny, *Anatomia nowoczesnego regionu. O związkach środowiska, kultury i pamięci*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2023

Wojciech Browarny skupia się na przedstawieniu związków między środowiskiem, kulturą i pamięcią na wybranych terenach Europy Środkowej w XX i XXI wieku. Autor jako literaturoznawca, regionalista łączy ze sobą perspektywy teoretyczne, zwracając uwagę na lokalne zależności

przyrodniczo-kulturowe.

Książka podzielona jest na dwie części. Pierwsza nosi tytuł *Idee i praktyki w środowisku naturalnym* i składa się z pięciu rozdziałów. Każdy z nich podejmuje różne kwestie, jednak łączy je przedstawienie związków pamięci, przeszłości, kultury i przyrody. Autor skupia się na konkretnych regionach – Śląsk, Sudety, Wrocław, Podlasie, Białystok, Łódź oraz wschodnie Łużyce. Również kwestia „Ziem Odzyskanych" jest dla autora ważnym kontekstem w badaniach nad procesami pamięci i kultury danych regionów.

Możemy także poznać historię drzew, które są miejscami pamięci w lokalnym krajobrazie. Autor posługuje się metodologią ekokrytyczną oraz postzależnościową, twierdzi, że wskazane drzewa mogą być nośnikami pamięci środowiska. Kreśli też historie kobiet, które zostały upamiętnione w podlaskiej przyrodzie i przestrzeni publicznej. W kolejnym rozdziale przedstawia historię i relacje między środowiskiem naturalnym a zjawiskami społecznymi na „Ziemiach Odzyskanych" po 1945 roku. Pisze również o letnich festiwalach literackich, które odbywają się w różnych polskich miastach w drugiej połowie XX wieku. Pierwszą część kończy rozdział poświęcony turystyce literackiej na Śląsku i na pograniczach tego regionu.

Druga część, *Środowisko i pamięć w literaturze regionu*, składa się z rozdziałów traktujących o danych regionach z perspektywy literaturoznawczej. Autor pisze, w jaki sposób literatura i kultura przedstawia regiony, miasta oraz wyobrażenia o nich. Pierwszy rozdział poświęcony jest Tadeuszowi Różewiczowi i jego związkom z Sudetami. Następny przedstawia obraz Łodzi i jej (po)niemieckości w pamięci i literaturze. Później możemy znaleźć rozdziały poświęcone „polskim Łużycom" i ich przedstawieniom w literaturze. Przedostatni rozdział poświęcony jest powieści *Niebieska walizka. Pożegnanie z Breslau* Marianny

Wheelaghan. Książkę kończy opowieść o pozycjach literackich poświęconych różnym regionom Polski – Pomorzu, Kaszubom, Górnemu i Dolnemu Śląskowi.

Wojciech Browarny rzetelnie udowadnia związki między kulturą, pamięcią i środowiskiem. Pokazuje, jak przeplatały się ze sobą na przestrzeni lat, a przede wszystkim, jak proces ten przebiegał w różnych regionach Polski. Korzystając z nowych nurtów badawczych, udowadnia, że to, co nas otacza, jest ze sobą ściśle połączone i usieciowione. Bada źródła i przedstawia historię, która skłania ku nowemu spojrzeniu na to, co pozornie znane i bliskie.

Julia Siwy

Jan Kieniewicz, *W kręgu mitologii ojczystych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023

W kręgu mitologii ojczystych nie jest monografią. Autor już we wstępie zaznacza, że traktuje książkę jako zbiór esejów, w których zawiera swoje przemyślenia i uwagi dotyczące mitów związanych z Polską i polskością. Równocześnie oznajmia, że nie będzie szeroko i dokładnie omawiał „polskich mitów", które pierwsze przychodzą na myśl jako te budujące tożsamość. Mowa tu przede wszystkim o paradygmacie romantycznym oraz micie sarmackim.

Książka podzielona jest na osiem rozdziałów. Każdy odpowiada kolejnym ujęciom i opisom mitologii: szlacheckiej, inteligenckiej i plebejskiej w

zestawieniu z wytwarzanymi przez nie mitami i znaczeniami. Książkę otwiera „wejście", w którym Kieniewicz zaprasza osoby czytające do świata swoich przemyśleń. Forma tego rozpoczęcia jest mało oficjalna i otwarta na osobistą perspektywę autora, co podkreśla eseistyczny charakter książki. Nie oznacza jednak braku teoretycznych czy naukowych podwalin dla przeprowadzanych tez i proponowanych przemyśleń.

Kieniewicz we wstępie, oprócz zaznaczenia własnej obecności jako autora, wprowadza definicje i konteksty teoretyczne, do których później się odwołuje. Kluczowe są tutaj ojczyzna, wspólnota, społeczeństwo. Powstaje zatem mapa pojęć/miejsc, w obrębie których formują się mitologie. Jedną z ważnych dla Kieniewicza kategorii jest w tym kontekście „sprzężenie zwrotne" człowieka ze środowiskiem (społecznym, kulturowym, ale też naturalnym). Tak więc relacje ludzi nie tylko ze sobą wzajemnie, ale także historią czy miejscami prowadzą do wytwarzania mitologii przez potrzeby wprowadzania narracji i linearnego uporządkowania. Autor, choć nie zajmuje się „boskimi" mitami, rysuje wyraźne powiązania mitów w mitologii ojczystej ze sferą sacrum. Tutaj np. mityzowanie postaci narodowych bohaterów, „boska" nietykalność tego, co zmityzowane. Rozróżnia mit od baśni czy legendy i pisze o rozumieniu mitu (również w kontekście współczesnym), jako część tożsamości określonej wspólnoty.

Według Kieniewicza to mitologie konstruują mity, projektują je i nadają im sensy. Tworząc mitologie, nie tylko odtwarzamy przeszłość w określony sposób i w określonym kontekście, ale także programujemy formowanie mitów na przyszłość. Kieniewicz wykorzystując konkretne przykłady opisuje, w jakich okolicznościach i w jaki sposób wytwarzają się mitologie i mity funkcjonujące w ich obrębie. Zamiast zakończenia autor zamieszcza bardzo krótki tekst „wyjście". Pisze w nim, że nie wyczerpał tematu i z pewnością

nie chce go zamykać czy podsumowywać. Swoje teksty traktuje jako zaproszenie do współuczestnictwa oraz do poszukiwania pamięci o mitologiach ojczystych we współczesności.

Magdalena Kubacka

Wzór cytowania:

Noty o książkach, „Didaskalia. Gazeta Teatralna” 2024 nr 179, https://didaskalia.pl/pl/artykul/noty-o-ksiazkach-17.

Źródło: *https://didaskalia.pl/artykul/noty-o-ksiazkach-17*